

LŐRINCZNÉ DR. BENCZE EDIT*

GAZDASÁG ÉS REGIONALITÁS: HORVÁTORSZÁG

ECONOMY AND REGIONALITY: THE CROATIAN CASE

ABSTRACT

The aim of the paper is to analyse characteristics features of regional and economic disparities of former Yugoslavia as well as Croatia. The study introduces the three broad geographical regions – Pannonian, Mediterranean and Mountainous – and their economic differences, the economic nationalism emerging in two Yugoslavias. To demonstrate the various stepping-stones of this tendency the major differences among regions are shown and three indicators of economic development are examined. It is proved that Slovenia and Croatia and portions of Serbia – so called North – are advanced, but the rest of the country – South – is essentially underdeveloped. The economic development in Croatia is heavily burdened by huge regional disparities. Although, they existed in the self-government socialistic period even before the independence of the Croatian state, during the recent 20 years these disparities have widened. At the county level and NUTS 2 level in Croatia it is observed significant demographic, socio-economic and other interregional disparities. The population, economic activities and income are polarised. The developmentally depressed regions of Croatia covered around 47% of the territory, and in that area around 28% of Croatian population was settled. That is why a large number of counties in Croatia fall under the category of areas receiving state aid, either being Areas of Special State Concern, hilly-mountainous areas or the islands. The purpose of this paper is to analyse the strengths and constraints in resolving this problem that includes regional inequalities focusing on economy.

1. Bevezetés

Az első világháború után nagyhatalmi segédlettel létrejövő délszláv állam, a későbbi Jugoszlávia, elsősorban a nagyszerb elképzeléseket valósította meg. Ennek érdekében a délszlávokat jelentős részben egyesítő ország a többi nemzetiség ébredező nacionalizmusának elnyomásával, az önálló államiság megteremtésének különféle módon történő megakadályozására építette hatalmát, melynek egyik eleme a gazdasági differenciáltság ellenében egy egységes nemzetgazdaság, de Belgrád által vezérelt gazdaság kialakítása volt. Amíg a szerb dominancia megvalósítása nagyobb sikereket könyvelhetett el az ország térfelosztása, s ezáltal a politikai erőviszonyok megváltoztatása terén, a belső határok újrarajzolásával és az ország regionális tagolódásának többszöri megváltoztatásával, addig a gazdasági egység létrehozásában Belgrád kényszerintézkedései sem tudták átalakítani a heterogenitást és nem tudták csökkenteni a nagy különbségeket. Nem véletlen, hogy a rendszerváltáskor Jugoszlávia gazdaságilag két legfejlettebb állama – Horvátország és Szlovénia – kilépése indította el a dezintegráció folyamatát.

2. Jugoszlávia természetföldrajzi és gazdasági heterogenitása

A természetföldrajzi osztályozás szempontjai különbözőek lehetnek. Domborzat alapján három nagy rész különíthető el, s ez a felosztás sok hasonlatosságot mutatott az ország kulturális tagolásával, így elkülöníthető a Pannon régió vagy Alföld (mely részét képezi a

* PhD, főiskolai docens, tanszékvezető-helyettes, Kodolányi János Főisk. Társadalomtudományi Tanszék.

magyar alföldnek), a Mediterrán, vagy tengerparti régió, és a Hegyvidék. A Pannon régió az ország éléskamrája, míg a Tenger mellé a maga mediterrán éghajlatával a turizmusra, a kert- és gyümölcsstermesztésre épített. Jugoszlávia területének legnagyobb részét a Hegyvidék tette ki, mely mindig is strukturális problémákkal küszködött, hiszen a rendkívül alacsony népsűrűség, a nehezen járható hegyek – bár ritka természeti erőforrásaival – miatt a legszegényebb régiója volt az országnak.¹

A gazdaság fejlettsége szempontjából négy egység különíthető el. Az első a fejlett nyugati és észak-nyugati részek alkották, ide koncentrálódott az ipar és itt volt a legnagyobb a népsűrűség. A második nagy egységet az északi Pannon régió alkotta, ahol a húzóágazatot a mezőgazdaság képviselte. A gazdasági térfelosztás harmadik eleme az ország középső és keleti területe, melynek strukturális nehézségekkel kellett szembenéznie, s fejletlen gazdaságának felzárkóztatását még az ide juttatott jelentős pénzösszegekből sem tudta megvalósítani. Ebben a térségben az egyetlen kivételt a maga mesterségesen megerősített iparával a főváros, Belgrád és környéke jelentette. A negyedik régió a tengerparti részeket fedte le, s az oda koncentrálódó idegenforgalom miatt jóval fejlettebb volt, mint az ország többi része, ezért mindvégig megmaradt ezen területek gazdasági különállósága.²

A gazdasági sokszínűség lényeges meghatározó eleme, hogy az állam három civilizáció találkozási pontjában feküdt, így a közép-európai, a mediterrán és a bizánci-török kulturális hatások, valamint négy központ, Bécs és Budapest, Velence és Isztambul határozták meg életét.³ Az ország nyugati területei, Szlovénia és Horvátország a közép-európai régió határmezsgyéjén található, s kulturális, történelmi, vallási és gazdasági hagyományaira támaszkodva Közép-Európa részeként tekint magára, melyet az évszázados osztrák és magyar fennhatóság, valamint a latin kereszténység is igazol. Gazdasági kapcsolatai is ide kötődtek, bár a Habsburg Birodalom, majd az Osztrák–Magyar Monarchia részeként annak gazdasági periferiájában helyezkedtek el. A második civilizációs kört a mediterrán kultúra alkotja, melynek alapjául a középkortól egészen 1797-ig tartó velencei befolyás szolgált, s ezen déli, főként dalmát területek – kivéve Dubrovnik városát – csak ez után kerültek osztrák fennhatóság alá, ellenben a mediterrán hatások mindvégig megőrződtek a térségben.

A harmadik civilizációs teret a volt Jugoszláviában azok a keleti régiók teszik ki, melyek hosszú ideig bizánci-török befolyás alatt álltak. Gazdasági szempontból jól láthatóan a török területeken az ipar elenyésző volt, az új állam ipari létesítménynek mintegy 15%-a található a régióban.⁴

A természetföldrajzi tagolás ugyanakkor felfogható a területek tengerhez való relációjában is, így megkülönböztethető a tengeri és a szárazföldi Jugoszlávia, északi és déli térségek, sőt az éghajlati felosztás is hasonló – mediterrán és kontinentális – térszerkezetet eredményez. Ebből a szempontból is jól látható a gazdaság diverzifikációja, s míg „Észak” erőteljesebben urbanizálódott, jelentős nagyvárosokkal, és a gazdaság nem csak fejlettebb, hanem sokrétűbb is, addig Délen a mezőgazdaságra épülve, a kisebb városok is betöltik a centrum szerepét, és teljesen hiányoznak a 60 000 és 150 000 lakossal rendelkező nagyvárosok.

3. Sikertelen intézkedések az egységes nemzetgazdaság megteremtésére

Az új állam gazdasági téren nem volt egységes, s az egyes országrészek közötti különbségeket sem a második világháború előtt, sem utána nem sikerült felszámolni, hiszen nem csak eltérő fejlettségű, de egymással korábban szoros gazdasági kapcsolatban nem álló régiókat kellett volna egységes nemzetgazdasággá alakítani. Az állam gazdasági integrációját számtalan tényező akadályozta. Létrejötték a különböző országrészek eltérő gazdasági berendezkedéséből fakadó nehézségekkel kellett megküzdenie, így 1918 és 1920

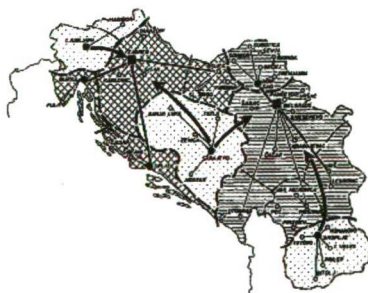
között ötféle valuta,⁵ hat vámszabályozás⁶ volt érvényben, és az ország vasútvonalait négy vasúti társaság kezelte.⁷

Az egységes gazdaságpolitika első lépését 1919 márciusában a korábbi szerbiai vámtételek országos bevezetése jelentette, mely további akadályokat gördített a horvátok történelmileg kialakult szerves kereskedelmi kapcsolatainak folytatása elé. 1920-ban megalakult a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság Nemzeti Bankja, az ország egységes fizető eszköze a dinár lett, mely azonban csak az 1920-as évek közepére vált stabil pénzzé. A dinár bevezetése érzékenyen érintette a fejlettebb nyugati területeket, így a horvátokat is, ugyanis az átváltás során a pénzügyi értékeknél rosszabb arány megállapítása miatt korábbi megtakarításaik elértéktelenedtek. Gondot okozott az is, hogy a különböző országrészekben más-más adórendszer volt érvényben, s az adórendszer egységesítése hosszú ideig, tíz évig tartott. Ebben szerepet játszott, hogy a korábbi osztrák–magyar területeken magasabbak voltak az adóterhek, s Belgrád nem változtatva ezen továbbra is a magasabb adókat szedte be mind a horvát, mind a szlovén területekről. Ez lehetővé tette és állandósította a tőkeelszívást a fejlettebb területekről, Szerbia irányába, mely a gazdasági kiegyenlítésre tett kísérlet legfőbb formájává vált a két világháború között. Az ország gazdasági tagoltsága és az egyes régiók közötti gazdasági különbségek áthidalhatatlan problémaként húzódtak végig Jugoszlávia történelmében.⁸

Mindkét Jugoszlávia esetében igaz, hogy örökös problémát jelentett és éles ellentétben állt a gazdasági és politikai hatalom megosztottsága, előbbi a szlovén és horvát területekre koncentrálódva, míg utóbbi Belgrádban központosulva. A politikai és gazdasági hatalom rivalizálását erősítette, hogy nemzeti választóvonalak mellett húzódtott, s erősen nemzeti, civilizációs, vallási jelleget is öltött, ún. gazdasági nacionalizmussá válva. Szerbia gazdasági hátrányát a déli régiókat vonzáskörzetébe vonva próbálta meg ellensúlyozni, melyet nyomon követhetünk az első térképen a jugoszláv városok gazdasági gravitációjának tanulmányozásával (lásd *1. térkép*).

1. térkép. A jugoszláv városok gazdasági gravitációja

Map 1. Economic gravitational orientation of major Yugoslav cities

Forrás: Fisher, Jack, C. (1966): Yugoslavia – A Multinational State. Regional Difference and Administrative Response. San Francisco, Chandler Publishing Co., 52.

Mindez állandósította a közgazdasági vitát a két fő gazdaságfejlesztési koncepció – a „dunai” és „adriai” – között. Előbbi a szerb érdekeknek megfelelően a Duna vonalában kívánta meghatározni a fejlesztések fő irányát, s egy erőteljesebb keleti orientációt feltételezett, míg az adriai irány a horvát érdekeknek megfelelően az Adriai-tenger és a Száva folyók vonalában húzódtott, s a nyugati gazdasági kapcsolatok megerősítését feltételezte. A kérdéskör két közgazdasági iskolát teremtett, évtizedes vitát generálva arról, hogy az erősen centralista (szerb érdekek), vagy a horvátok által preferált decentralista gazdaságpolitika szolgálja-e megfelelőbben az állam érdekeit.⁹

Az Észak és Dél közötti különbségek jól érzékelhetőek, ha megtekintjük a Statisztikai évkönyv 1961-re vonatkozó adatait az ipari létesítmények és a foglalkoztatottak száma, valamint az előállított GDP vonatkozásában. Míg az északi tagköztársaságok, Horvátország és Szlovénia közel 50%-át adták a fenti mutatóknak, s minden tekintetben több mint dupláját a déli területeknek, addig Szerbia köztes értékeket produkált.

1. táblázat. Az iparosodottság szintjének fő indikátorai 1961-ben

Table 1. Basic indicators of the level of industrialization in 1961

	Jugoszlávia	Észak		Dél		Szerbia	
	szám	szám	%	szám	%	szám	%
Ipari létesítmények	2 787	1 187	42,6	576	20,6	1 024	36,8
Alkalmazottak	1 137 737	505 534	44,5	249 971	21,9	382 232	33,6
GDP részesedés (millió dinár)	1 423 774	695 507	48,8	281 990	19,8	446 277	31,4

Forrás: Statistički godišnjak SFRJ Belgrade, 1963. 393. In: Fisher 1999. 66.

A közlekedési infrastruktúrában – mely indikátort gyakran használják a gazdasági fejlettségi mutatójaként – hasonló a diszparitás. Mind a közúti, mind a vasúti közlekedés tekintetében hatalmas a különbség az Észak és Dél között, s a közlekedés hiányossága miatt a déli területeknek esélyük sem volt az ország gazdasági vérkeringésébe való bekapcsolódásra, hiszen mezőgazdasági termékeiket nem tudták eljuttatni a távolabbi piacokra. Egyes becslések alapján a rossz közlekedési infrastruktúra következtében Szerbia vesztesége éves viszonylatban elérte a 16 milliárd dinárt. A mellékelt térkép a vasúthálózat sűrűségét, valamint az áruszállítás volumenének nagyságát (millió tonna áru) ábrázolja, s ezen mutatók is alátámasztják a Dél lemaradását. Az is látható, hogy a központi vezetés elsősorban Belgrád irányába hajtotta végre a fejlesztéseket és ez Horvátország esetében azt is jelentette, hogy az idegenforgalom szükségleteinek és Zágráb törekvésének figyelmen kívül hagyásával, nem a tengerparti összeköttetést tartotta fontosnak, hanem a Zágráb–Belgrád vonalat erősítette.¹⁰

2. térkép. A vasúthálózat sűrűsége és az áruszállítás volumene (millió tonna áru) 1961.

Map 2. Railroad density and flow. Million net tons of freight hauled. 1961.

Forrás: Fisher, Jack, C. (1966): Yugoslavia – A Multinational State. Regional Difference and Administrative Response. San Francisco, Chandler Publishing Co., 70.

A közgazdaságtan által a gazdaság fejlettségének ábrázolására leggyakrabban használt mutató, az egy főre jutó jövedelem is azt igazolja, hogy Jugoszlávia legfejlettebb területei az északi tagköztársaságok. Ha az 1962-es adatok alapján az egy főre jutó jövedelem országos átlagát 100-nak vesszük, akkor Szerbia mellé 90,5%-ot, Horvátországhoz 123,5%-ot, Szlovéniához 193%-ot, Bosznia-Hercegovinához 69,5%-ot, Macedóniához 64%-ot, Mon-

tenegróhoz 62%-ot rendelhetünk. A legfejlettebb és legelmaradottabb régió között tehát háromszoros a különbség, s Szerbia az átlagoshoz közeli pozíciót vívott ki magának.

Amíg azonban a második világháború előtti időszakban a gazdasági egyenlőség kivívása valójában alárendelt szerepet játszott a nemzeti küzdelmekben, addig a titói korszakban a tagköztársaságok közötti gazdasági vetélkedés, saját érdekeik akár az ország kárára történő kielégítése, a nacionalizmus megerősödésének legfőbb elemévé vált. A jelenség leírására a szakirodalom a dinár-nacionalizmus elnevezést használja.

1945 előtt a gyengén fejlett területeket segítyezéssel kívánták felzárkóztatni, de ez a nemzetiségi kérdést nem terhelte meg erősen, hiszen az ellentétek a viszonylag fejlett népek (horvátok, szlovénok, szerbek) között húzódtak. 1945 után azonban a vezetők zöme az elmaradott régiókból származott, s az ő retorikájukban a gazdasági felzárkóztatás első helyre került. A szocialista Jugoszláviában a kiegyenlítést két módon kívánták megvalósítani. Egyrészt az ipar fellendítésére nyújtott beruházási alapokkal, másrészt a fejletlen térségek számára feltételek nélkül biztosított állami szubvenciókkal, melynek pénzügyi hátterét a fejlettebb tagköztársaságoktól történő nagyobb elvonásokból fedezték.¹¹ Mindez az ország fejlett nyugati régióiban egyre erősödő ellenállásba ütközött, s a szlovének és horvátok inkább saját gazdasági fölényük megtartásában, az általuk termelt javak saját hasznosításában voltak érdekelték, mintsem a gazdasági kiegyenlítésben. A probléma súlyosságát szemléletesen támasztják alá az 1971. évi horvát tavasz követelései, s hogy a mozgalom egyik legnagyobb eredményének az számított, mely szerint a köztársaságok a korábbi 12% helyett a megtermelt valuta 45%-át megtarthatták.

A gazdasági kiegyenlítés 1945 után azért is került első helyre, mert Tito azt vallotta, hogy a nemzeti kérdés mindaddig megoldatlan marad, amíg fel nem számolják a gazdasági különbségeket.¹² Minden erre irányuló törekvés ellenére az ország gazdasági diverzitását nem tudták megszüntetni, a „gazdasági regionalizmus,”¹³ az ország gazdasági tértagoltsága Jugoszlávia egész története során változatlan maradt, mely tovább szította a nemzetiségek és a tagköztársaságok közötti ellentéteket, végül az 1990. évi dezintegrációba torkollva.

3. A horvát gazdaság a jugoszláv kiegyenlítő rendszerben

Az új délszláv állam létrejöttének akár területét, akár politikai súlyát, vagy gazdaságát tekintjük, legnagyobb vesztese Horvátország volt. Zágráb kiszakadva az Osztrák–Magyar Monarchia gazdasági és politikai közegéből, egy csupán 12 milliós ország részeként, a korábbi 677 000 km²-nyi piac helyett egy sokkal szűkebb, 248 000 km²-nyi piacon találta magát, mely nem csak területében volt kisebb, hanem lényegesen szegényebb lévén erősen beszűkítette a keresletet is.¹⁴ A békeszerződés évszázados gazdasági, kereskedelmi kapcsolatokat vágott ketté, s a horvát termékek korábbi biztos piacai megszűntek. 1918 előtt Horvátország a birodalom fejletlenebb régiója lévén, főként mezőgazdasági termékeit az iparosodottabb osztrák és magyar piacokon értékesítette, s ezekért cserébe iparcikkeket importált.

Ezen negatívumok ellenére azonban 1918 után Zágráb gazdasága hamar magára talált, hiszen a korábbi elmaradott periféria helyett megváltozott gazdasági súlya a délszláv államban, melynek egyik legfejlettebb területévé vált. A többi tagállam korrelációjában lényegesen több volt az ipari létesítmények száma és gazdasági súlya, a külföldi tőkebefektetések ide irányultak, célpontjuk a feldolgozó- és textilipar, valamint a gépgyártás lett. Mindez megnyitotta a horvát termékek előtti kapukat Jugoszlávián belül, a kereskedelem jelentősen fellendült, melynek következtében Zágráb vált az új állam legnagyobb ipari, kereskedelmi és pénzügyi központjává. Antagonisztikus ellentmondás rejtőzött abban, hogy míg Belgrád a két világháború közötti időszakban a politikai hatalom szinte kizáróla-

gos birtokosává vált, addig a horvát főváros pénzügyi hatalommá nőtt ki magát, s 1924-ben az állam tőkéjének 50%-a horvát bankok kezében koncentrálódott. A szerb központi intézkedések ellenére a különbség a fejlett Észak és fejletlen Dél között nemhogy csökkent, hanem tovább nőtt.¹⁵

A gazdasági prosperitásnak a világválság, valamint az 1931. évi alkotmány által létrehozott új térszerkezet kialakítása vetett véget, mely az országot 9 bánságra osztotta. A bánságok kialakításánál a fő rendező elv a korábbi történelmi egységek különállásának megszüntetése volt, s a határok mesterséges meghúzásával lehetetlenné tették az elszakadást. Jól példázza mindezt Horvátország esete, melynek területén négy bánság is osztozkodott. A Száva bánság ugyan az egykori horvát területek központi részét felölelte, de a történelmi Horvátország jelentős régióit más bánságokhoz csatolta, így a Szerémséget a Dunai, Dalmáciát a Tenger melléki, míg jelentős keleti területeit a szerb dominanciájú Vrbasi bánsághoz. Ez a megosztottság a gazdasági kapcsolatok folytonosságát erőteljesen akadályozta.¹⁶

A lépés a centralizációs iskola győzelmét jelentette, s mivel a központosítás egy kevésbé fejlett régióból indult ki, így nem vette figyelembe, illetve még jobban alárendelte Horvátország érdekeit a kevésbé fejlett területek igényeinek. A pénzügyi intézetek egy része állami irányítás alá került, a kormányzat részvénytársaságot alapítva rátette kezét a mezőgazdasági termékek exportjára, ezzel ellenőrzése alá vonva az árakat. Mindezt csak tetézte a világválság, a külföldi tőkebefektetések kivonása, s a horvát területek még erősebben Belgrád befolyása alá kerültek. Jelzésértékűnek tekinthető, hogy az Első Horvát Takarékszövetkezet, az állam legrégebb óta működő pénzügyi intézete jelentett először bankcsődöt.¹⁷ A gazdasági visszaesés következtében fokozatosan megerősödött és egyre szélsőségesebbé vált a horvátok ellenállása a központi hatalommal szemben, melyek célja kezdetben az autonómia, majd a teljes függetlenség kivívása lett. 1939. augusztus 20-án – nem kis mértékben az európai eseményeknek köszönhetően – a szerbek meghátráltak és aláírták a Cvetković-Maćek megegyezést, a Sporazumot (Megegyezés), létrehozva autonóm Horvát Bánságot.¹⁸

A háború utáni időszak a második Jugoszlávia egészének gazdasági felemelkedését hozta, mely azonban nem jelentette a különbségek automatikus csökkenését. A szocialista iparosítás nyertesei ismét a fejlettebb észak-nyugati régiók lettek, s előnyüket annak ellenére megőrizték, hogy növekedési ütemük lényegesen alacsonyabb volt, mint a déli területeké (pl. a horvát gazdaság 1953 és 1959 között mindössze 19%-os növekedést produkált szemben a jugoszláv 202%-kal).¹⁹ Horvátországban kezdetben az erőltetett nehéziparhoz kapcsolódóan a kohászat, a hajógyártás és gépipar fejlesztései, később a fogyasztási cikkek, a feldolgozóipar, valamint az idegenforgalmi infrastrukturális beruházások megindulása voltak jelentősek. Utóbbiak következtében a 60-as évektől a horvát tengerparti turizmus fellendülése hatalmas bevételeket eredményezett, melynek túlnyomó része, akárcsak az exportból és a külföldi vendégmunkások hazautalásaiból származó deviza a központi költségvetést gyarapította (1971-ben ez az összjugoszláv devizabevételek 51%-át tette ki). A szerb gazdasági kiegyenlítő taktika részeként a fejlett nyugati területek jelentős összegeket fizettek be a fejletlen tagköztársaságok felzárkóztatását elősegítő szövetségi alapba (Horvátország és Szlovénia adta a 60%-ot), melyek azonban tényleges ellenőrzés nélkül kerültek felhasználásra. A gyakran elhibázott beruházások, ezen régiók lakosságának gyorsabb növekedése, iskolázatlansága, alacsonyabb munkakultúrája, valamint magas fogyasztása miatt nem hozták meg a kívánt kiegyenlítő hatást, ellenkezőleg tovább növelték az egyenlőtlenségeket. Mindez Horvátországban ellenálláshoz vezetett és a Horvát Tavaszba torkollott, melynek követelései a nagyobb gazdasági önállóság (s ennek következtében a politikai is) mellett szálltak síkra.

A gazdasági differenciáltság nem csak Jugoszlávia egészére volt jellemző, hanem a horvát tagköztársaságra is. Ekkor alakultak ki azok a jelentős regionális gazdasági külön-

ségek, melyek a mai független állam elé is megoldhatatlan problémaként tornyosulnak. Habár Jugoszlávia második legfejlettebb tagállama volt, mégis 29 općina tartozott az országosan fejletlennek nyilvánítottak közé, az intenzív urbanizáció következtében a vidéki lakosság és a mezőgazdaságban dolgozók száma, nagy mértékben csökkent, visszaesett az agrártermelés, a hegyvidéki területek és szigetek előregedő és gyorsan fogyó népessége pedig tovább fokozta a régiók közötti különbségeket. A horvát gazdaság ezen örökséggel lépett az önállóvá válás útjára.²⁰

4. A független Horvátország regionális gazdasági különbségei

A horvát gazdaságnak a függetlenség kikiáltása után strukturális nehézségekkel, recesz-szióval, pénzügyi gondokkal, magas inflációval, növekvő munkanélküliséggel és csökkenő GDP kellett szembenéznie, melyet csak fokozott a 90-es évek háborúja. A válságon csak az évtized végére sikerült úrrá lennie, amikor a nemzeti központú gazdaságpolitikát felváltotta az exportot és foglalkoztatást segítő külföldi befektetések ösztönzése, a gazdasági nyitás, a strukturális átalakulás és a piacgazdaságra való áttérés tekintetében a térség egyik legsikeresebb országa lett.

Mindez azonban nem oldotta meg a területi különbségeket, melyek továbbra is jelentősek az országban. A regionális, fejlettségbeli választóvonalak nem az állam nyugati és keleti részei között húzódnak, mert mindkét irányban találhatók fejlett és kevésbé prosperáló térségek. A térszerkezet vizsgálatakor elkülöníthetők a centrum és periféria vidékei. A centrum szerepet négy nagyváros²¹ és vonzáskörzeteik töltik be, míg a perifériás területek a ritkán lakott, alig járható hegyvidékek és szigetek, a rurális és a határ-menti térségek.²²

Természeti-földrajzi és gazdasági szempontból három régió különíthető el Horvátországban: a Pannon régió vagy Alföld (mely részét képezi a magyar alföldnek), a Mediterrán régió, és a Hegyvidék (az előző kettő között helyezkedik el, része a Dinári-hegységnek).

A Pannon régió a Kárpát-medence déli részén található, s felöleli Horvátország területének mintegy 47 százalékát, lakosságának 64 százalékát, s ezzel az ország legsűrűbben lakott területe. Kedvező földrajzi fekvése következtében jelentős kereskedelmi kapcsolatokat épített ki nemcsak az ország többi régiójával és a közelben található fővárossal, hanem a szomszédos országokkal is. Gazdag természeti erőforrásaira épülve hagyományosan fejlett mezőgazdasággal és erre épülő iparágakkal rendelkezik. Ugyanakkor ezen adottságokat nem képes az egész térség kihasználni, s két egy mással ellentétes részre tagolódik. Egyrészt továbbra is itt találhatók Horvátország legfejlettebb vidéki terei, melyek jellemzői a tradicionálisan magas színvonalú gabona- és szőlőtermesztés, bortermelés, állattartás és virágzó erdőgazdaság. Másrészt itt vannak a háború által leginkább sújtott területek, melyek közül Szlavóniában volt a legnagyobb a pusztítás. A térség gazdasága mind a mai napig nem heverte ki a háború okozta visszaesést, ráadásul a kiváló mezőgazdasági területeken a termelés újraindítását továbbra is akadályozzák az itt maradt aknák. Mindez kihatott a gazdasági átalakulásra is, mely olyan problémákkal küszködik, mint a befejezetlen privatizáció és a tulajdonviszonyok rendezetlensége. A vidékpolitikát tovább bonyolítja a régióban, hogy a határ menti térségek fejlesztésére az utóbbi időben nem sok figyelmet fordítottak, így ezeket a kevésbé fejlett, nagy odafigyelést igénylő területek közé sorolhatjuk.

A Hegyvidéki régió meglehetősen változatos képet mutat. A hegyek és a túlzottan csapadékos időjárás miatt a mezőgazdaság szerény eredményekre képes, melynek középpontjában a kisparaszti gazdaságok, az extenzív fejlődés és főként az állattartás áll. A térség erőssége kiváló természeti adottságaiban rejtőzik, így gazdag érintetlen erdősségei, azok flórája és faunája turisztikai látványosságnak számítanak. Ennek ellenére azonban ez a

régió az ország legfejletlenebb rurális térsége, melyet alacsony és egyre csökkenő népsűrűség, az előregedő lakosság, a fiatalok elvándorlása, szegényes infrastruktúra (pl. közlekedés). Prioritásként fogalmazódik meg a gazdasági felzárkóztatás részeként a perifériáról való elmozdulás, az üzleti környezet és a beruházások ösztönzése.

A Mediterrán régió Horvátország tengerpartját és szigeteit öleli fel, melyeket hegyvidékek tesznek változatosabbá. Ez a térség az ország legvárosiasabb része, ahol a vidéki terek számára is kiváló fellendülést biztosít egyrészt a városok ellátása mezőgazdasági terményekkel, főként zöldség- és gyümölcsfélékkel, másrészt a turizmus. A terület legfejlettebb részei északon találhatók, ugyanakkor a dalmát tengerpart még mindig szenved a háború következményeitől. A régió legszegényebb és állami segítségre szoruló területei a szigetek, ahol a gyér lakosság, és a gazdasági fellendülésnek nem kedvező természeti viszonyok nehezítik a fellendülést.²³

A diszparitás nem csak a három természetföldrajzi-gazdasági régió esetében nyilvánvaló, hanem megyei szinten is jelentkezik. A megyék között jelentős interregionális különbségek alakultak ki, mely népsűrűségi, gazdasági, szociális és kulturális szinten egyaránt kimutathatók.²⁴ A 2001. évi népszámlálási adatok szerint a horvát területek 47%-a depressziós térségnek számít, s itt él a lakosság 28%-a. A horvát regionális politika prioritási között ezért kiemelkedő jelentőséggel bírnak a „különleges bánásmódban részesülő területek”, ezen belül a háború sújtotta és a háborús károkat szenvedett térségek, a rurális terek és határmenti területek, valamint a fejletlen régiók, így a hegyvidéki térségek és a szigetek, melyek az ország területének 64,3%-át teszik ki, a lakosság 23%-át és 275 települési önkormányzatot érintenek.²⁵

Legalább ilyen diszparitás mutatható ki a három tervezési-statisztikai régió (NUTS 2) – az északnyugati, a közép- és kelet horvát, valamint az adriai régió – vizsgálata során. A táblázat adatai jól szemléltetik, hogy bár kiterjedésében az északnyugati régió a legkisebb, mégis az ország GDP-jének mintegy felét adja, itt a legnagyobb a lakosság száma és a népsűrűség majdnem négyszerese a másik két régióénak. A városok száma ugyan jóval kisebb, de a lakosság több mint fele város lakó és az itt található nagyvárosok és vonzáskörzeteik a gazdasági élet hajtómotorjai, az üzleti környezet, a vállalkozások száma és teljesítőképessége alapján a legjobb mutatókkal rendelkezik.²⁶ Második helyen áll a rangsorban az Adriai régió, ahol a lakosság túlnyomórésze szintén város lakó, de az itt található városok zömében kis- vagy közepes méretűek. Területének nagyságát és az alacsony népsűrűséget illetően inkább hasonlítható a harmadik, a Közép- és Kelet Pannon régióhoz, ahol a legkisebb az urbanizálódás foka, s az ország GDP-jének csak egyötöde származik ezen területről.

2. táblázat. A NUTS 2 szintek legfőbb mutatói

Table 2. Basic indicators at the NUTS 2 level of regions

NUTS 2	Kiterjedés km ²	Kiterjedés %	Népeség	Népeség %	Népsűrűség km ²	Városok száma	Város lakók száma %	GDP/országos
ÉNY	8 699	15,4	1 658 935	37,4	191	29	56,17	48,2
KK Pannon	23 220	41	1 351 517	30,5	58	38	42,11	20,6
Adriai	24 705	43,6	1 427 008	32,2	57,8	60	56,57	31,2
Összesen	56 594	100	4 437 460	100	78,4	127		100

Forrás: Ministry of Regional Development, Forestry and Water Management.

JEGYZETEK

1. Pleština Dijana (1992): *Regional Development in Communist Yugoslavia. Success, Failure, and Consequences*. Boulder – San Francisco – Oxford, Westview Press, 2–3. (A továbbiakban, Pleština, 1992.)
2. Lőrinczné Bencze Edit (2009): A regionalitás kérdőjelei Jugoszláviában. In.: *Modern Minerva Könyvek „Politika – egyház – mindennapok” című tanulmánykötet*, Heraldika Kiadó, Bp., 299–321.
3. Lőrinczné Bencze Edit (2009): Az európai civilizációk találkozási pontja: a Nyugat-Balkán. In.: *Az integrált Európa narratívái és diskurzusai*. Budapest Fórum, KJF, Székesfehérvár, 2009.
4. Fisher, Jack, C. (1966): *Yugoslavia – A Multinational State. Regional Difference and Administrative Response*. San Francisco, Chandler Publishing Co., 1966. 30–35. (A továbbiakban Fisher, 1966.)
5. Szerb dinár, osztrák–magyar korona, német márka, bolgár leva és a montenegrói perper.
6. A szerb, montenegrói, magyarországi, horvát–szlavón, dalmáciai, bosznia–hercegovinai.
7. Gulyás László (2005) *Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig*. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest, 87–88.
8. Dragnich, Alex N. (1983): *The First Yugoslavia: Search for Viable Political System*. Stanford, Hoover Institution Press, Stanford University, 135–145., Pleština, 1992. 10–13.
9. Fisher (1966): 51–52.
10. Fisher (1966): 66–70.
11. Shoup, Paul (1972): A kommunizmus és a nemzeti kérdés Jugoszláviában. Kossuth, Bp., 298–343.
12. Bíró László (1992): Az egységes délszláv állam megalakítása. *História* 14. (1992) 4. sz. 19–22.
- Bíró László (1995): A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság megalakulása. *História* 17. (1995) 5–6. sz. 35–38.
13. Pleština, 1992. A szerzőnő munkájában mindvégig ezt a kifejezést alkalmazza.
14. Fisher, 1966. 41–42.
15. Goldstein, Ivo (1999): *Croatia: A history*. McGill-Queen's University Press. 117. (A továbbiakban Goldstein, 1999)
16. Constitution of the Kingdom of Yugoslavia September 3 1931. *Official Gazette of Yugoslavia* 207/1931., Lampe, John, R. (2000): *Yugoslavia as History. Twice there was a country*. New York, Cambridge University Press, 2000. 164–167.
17. Goldstein, 1999. 122–124.
18. Cvetković-Maček Agreement. In: *Yugoslav Federalism, Ideas and Reality. Volume 1. 1914–1943*. Szerk.: Petranović, Branko – Zečević, Momčilo. 508–510.
19. Sokcsevits Dénes (2011): *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Mundus Novus, Budapest, 641.
20. Berend T. Iván (1999) *Telőlőten. Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944–1990*. Budapest, Vince Kiadó, 161–190.
21. A négy legnagyobb város: Zágráb (779 145), a dalmát területek központja Split [Spalato] (188 694), Rijeka [Fiume], mely Nyugat-Horvátország központi települése (143 800) és Osijek [Eszék] (114 616), a keleti területek, Szlavónia centruma, mely városok és vonzáskörzeteik az ország magterületei.
22. Reményi, Péter (2006): Horvátország térszerkezetének alapvonásai a XXI. század elején. In: *Horvátország az Európai Unió kapujában*. Balkán Füzetek, No. 4. PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, 57–78.
23. SAPARD Programme – Agriculture and Rural Development Plan 2006. A Horvát Köztársaság Mezőgazdasági, Erdő- és Vízgazdálkodási Minisztériuma. 1–2.
24. Strategic Coherence Framework 2007–2013. Instrument for Pre-accession Assistance http://www.strategija.hr/datastore/filestore/16/Strateski_okvir_zarazvoj_2006_2013.pdf
25. Lőrinczné Bencze Edit (2009): A horvát regionális politika prioritásai: a „különleges bánásmódban részesülő területek. In.: *A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására (VIKEK) Évkönyve 2009*. Szeged–Kaposvár. 161–166.
26. Regional Competitiveness Operational Programme 2007–2009. 2007HR16IPO001, Instrument for Pre-accession Assistance. Republic of Croatia. 2007 September.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berend T. Iván (1999) Terelőúton. Szocialista modernizációs kísérlet Közép- és Kelet-Európában 1944–1990. Budapest, Vince Kiadó, 161–190.
- Bíró László (1992): Az egységes délszláv állam megalakítása. *História* 14. (1992) 4. sz. 19–22.
- Bíró László (1995): A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság megalakulása. *História* 17. (1995) 5-6. sz. 35–38.
- Constitution of the Kingdom of Yugoslavia September 3 1931. *Official Gazette of Yugoslavia* 207/1931., Lampe, John, R. (2000): Yugoslavia as History. Twice there was a country. New York, Cambridge University Press, 2000. 164–167.
- Cvetković-Maček Agreement. In: *Yugoslav Federalism, Ideas and Reality*. Volume 1. 1914–1943. Szerk.: Petranović, Branko – Zečević, Momčilo. 508–510.
- Dragnich, Alex N. (1983): *The First Yugoslavia: Search for Viable Political System*. Stanford, Hoover Institution Press, Stanford University,
- Fisher, Jack, C. (1966): *Yugoslavia – A Multinational State*. Regional Difference and Administrative Response. San Francisco, Chandler Publishing Co., 1966.
- Gulyás László (2005) Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiatól napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest,
- Goldstein, Ivo (1999): *Croatia: A history*. McGill-Queen's University Press. 117.
- Lőrinczné Bencze Edit (2009): A horvát regionális politika prioritásai: a „különleges bánásmódban részesülő területek. In.: *A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására (VIKEK) Évkönyve 2009*. Szeged – Kaposvár. 161–166.
- Lőrinczné Bencze Edit (2009): A regionalitás kérdőjelei Jugoszláviában. In.: *Modern Minerva Könyvek „Politika – egyház – mindennapok” című tanulmánykötet*, Heraldika Kiadó, Bp., 299–321.
- Lőrinczné Bencze Edit (2009): Az európai civilizációk találkozási pontja: a Nyugat-Balkán. In: *Az integrált Európa narratívái és diskurzusai*. Budapest Fórum, KJF, Székesfehérvár, 2009.
- Pleština Dijana (1992): *Regional Development in Communist Yugoslavia. Success, Failure, and Consequences*. Boulder – San Francisco – Oxford, Westview Press, 2–3.
- Regional Competitiveness Operational Programme 2007–2009. 2007HR16IPO001, Instrument for Pre-accession Assistance. Republic of Croatia. 2007 September.
- Reményi, Péter (2006): Horvátország térszerkezetének alapvonásai a XXI. század elején. In: *Horvátország az Európai Unió kapujában*. Balkán Füzetek, No. 4. PTE TTK FI Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, 57–78.
- SAPARD Programme – Agriculture and Rural Development Plan 2006. A Horvát Köztársaság Mezőgazdasági, Erdő- és Vízgazdálkodási Minisztériuma. 1–2.
- Shoup, Paul (1972): A kommunizmus és a nemzeti kérdés Jugoszláviában. Kossuth, Bp., 298–343.
- Sokcsévi Dénés (2011): *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Mundus Novus, Budapest, 641.
- Strategic Coherence Framework 2007–2013. Instrument for Pre-accession Assistance.
http://www.strategija.hr/datastore/filestore/16/Strateski_okvir_za_razvoj_2006_2013.pdf